

MEDEA A VILÁGIRODALOMBAN.

II. Medea Senecánál, Corneillenél, Klingernél.

Minő szerencsés fogást tett Euripides Medeájával semmi sem bizonyítja oly fényesen, mint az utánczó nagy száma és versenyzése mintájokat felülmúlni, illetve, nézetök szerint, hibáit kijavítani.

Fájdalom, az ó-kor összes utánczataiból¹⁾ csak egyetlen egyet birunk, a Senecaét, az újabb korbekiek közül pedig, értem a XVI. száz óta írottakat, legnagyobb sajnálatomra csak a kisebb részt — vigasztalásul szolgál azonban, hogy a legjelentősebbet — tudtam eddig elé megszerezni összehasonlítás végett.

Mai előadásomban hármát szándékozom tüzetesebben bemutatni és az Euripidesével összehasonlítani.

Seneca neve alatt tíz görög és egy római tárgy tragoedia maradt fenn, a melyeket a római irodalomtörténelem legalaposabb írója Bernhardy Godfried az aesthetikai kritika megoldatlan problémájának nevezett.²⁾ Természetesen nem lehet czélom e helyen ezekkel a rejtélyekkel foglalkozni. Sem azt nem vitatom: vajjon egy szerzőtől van-e valamennyi vagy többtől? sem azt: mennyiben és mely darabokat lehet L. Annaeus Senecának, a bölcselkedőnek, Nero császár tanítójának és nevelőjének tulajdonítani? Azt sem kutatom: mi volt a különböző korok és nemzetek tudósainak véleménye e tragoediák felől? hanem kizárólag csak az egyetlen Medeával foglalkozom, tárgyiasan, minden elfogultság nélkül összehasonlítván Euripides minap tárgyalt darabjával.

¹⁾ Welcker (Die griech. Tragoedien stb. Bonn 1841. III. r. és Ribbeck O. (Die römische Tragoedie im Zeitalter der Republik. Lipsze 1875.) szerint: az ifjabb Euripides, Diogenes, Dika'ogenes, Melanthios, Karkinos, Ennius, Ovidius, Pompeius, Macer (görögül); továbbá Seneca utáni dőből: Lucanus, Curianus Maternus és talán Bassus. De mindezekről a czimen kívül semmit sem tudunk.

²⁾ Grundriss der Röm. Litteratur. 5. kiad. Braunschweig 1872. 431. lapján.

Legelőször is kellemetlenül lép meg az expositio hiánya; még pedig annál kellemetlenebbül, minél szebbnek, minél remekebbnek találtuk azt Euripidesnél. Senecánál mindjárt maga Medea lép fel egy monologgal, még pedig az isteneket szólítva, átkozódva, bosszút szomjazva, a nélkül, hogy az okra vonatkozólag czélzásoknál egyebet hallanánk. A bosszút illetőleg halljuk, hogy először is pusztulást kíván az arának, s az egész királyi háznak, férjének pedig, hogy gyűlöltén, száműzöttén és remegve bolyongjon városról városra, óhajtsa vissza nejéül Medeát és hogy — a minél rosszabbat már nem kívánhat — legyenek gyermekei hasonlók apjukhoz, hasonlók anyjukhoz. Ezzel felkiált, hogy megtalálta bosszuját, mert Iasonnak vannak gyermekei. Majd belátva, hogy panaszokkal semmire sem megy, hogy önmagának kell cselekednie, valóságos ördögi okoskodással azzal végzi monológiáját: „ha leánykoromban oly borzasztó tetteket vittem véghez ennek a férfinak a kedvéért, mennyivel rettenetesebbek illenek most hozzám, asszonyhoz, anyához (50. v.), hogy magamat megbosszuljam“.

Mennyi anyag az összehasonlításra csak ez 55 versben! Euripides Medeája valahányszor visszagondol szörnyű tetteire, fájdalommal és bánattal gondol reájok, s mintegy mentegeti határtalan szerelmével, ellenben Seneca Medeája nem csak itt, de még inkább a darab további folyamában, ugyszólva minden alkalmat megragad, hogy szörnyű tetteivel dicsekedjék, rettenetes voltát fitogtassa.

Medea fenn érintett szavait: „meg van már, meg van a boszu! vannak gyermekeink!“ (25. 26. v.) kétféleképp értelmezték; vagy úgy hogy az előzményekre vonatkoztatva azt mondták: a boszú meg lesz a gyermekekben, ha olyanok lesznek, mint apjuk és anyjuk volt; vagy helytelenül úgy, hogy bennök czélzást találtak a gyermekek meggyilkolására, mint már itt felvillant gondolatra.

A most következő nászdalról, valamint a még előforduló többi kardalról általában csak annyit jegyzek meg, hogy azok a darabbal szerves összefüggésben nincsenek, egyszerű betétek, kevés költői értékkel, de annál dagályosabb retorikával. A kar különben itt férfiakból áll s ellenséges indulatu Medeával szemben.

Medea, a kit akár ez alatt a színpadon gondolatokba elmélyedve, akár a nászdal elhangzása után dajkájával együtt a házból kijöve képzelhetünk, ismét Iason hütlensége ellen tör ki és keresi: miképen

boszúlja meg magát? Legelőször is, elég sajtáságon, felsóhajt: „Vajha volna fiutestvére! Van neje, tehát azon!” „De elég-e ez nekem?” kérdi önönmagától. Megfelel a következő visszataszító szavakkal: „A mi bűnös tetteket a görög vagy barbar városok csak ismerik, azt most mind készen kell tartanod. Serkentsenek büntetteid! Ismétlődjék valamennyi! Fel is sorolja valamennyit s utólag megjegyzi, hogy egyiket sem hajtotta végre haragból, hanem valamennyit szerelemből. Majd Iasont mintegy mentve kérdi: „De hát mit tehetett Kreon hatalmában lévén? Inkább meg kellett volna halnia. De ő éljen, éljen, mint az enyém, mint eddig, ha lehet; ha pedig nem lehet, akkor is éljen, de úgy, hogy mindig megemlékezzék rólam. Kreon a hibás, ő szakította szét a házasságot, ő ragadta el a gyermekek atyját s azért ő lakoljon egyedül a mint illik. Elhamvasztom házát.” Az őt csendesítő és lebeszélő dajkával folytatott élénk vitát Kreon megjelenése szakítja félbe.

Ime ismét egy változtatás a darab határozott kúrára! Ha Iason — a mint Seneca következetesen feltünteti — kényszerhelyzetben volt, s ha őt kizárólag a gyengeség vádjával lehet illetni, akkor az egész darab képtelenség; Medea akkor nem egyéb szerencsétlen örültnél vagy dühös fenevadnál. Drámai hősnőnek pedig egyik sem való.

Általában véve Seneca tragoediája azt a gondolatot kelti fel az olvasóban, hogy szerzője szándékosan változtatott eredetijén léptenyomon. E változtatások közt javítás talán csak egyetlen egy található, de valamennyi az eredeti tullicizálását bizonyítja.

Ilyen a következő jelenet is Kreon és Medea közt. Eltekintve a darab általános hibájától, a tulságba menő bölcsekedéstől s az émelgősséig dagályos szónoklattól, határozottan hátrányos változtatás pl. az a neveltségig túlzott félelem, a melylyel Kreon Medeával szemben van, továbbá az, hogy Medea különböző — előre láthatólag teljesíthetlen — kéréssel állván elő, maga kéri, hogy gyermekei a száműzetés alól mentessenek fel, a mit Kreon nemcsak hogy azonnal megad, hanem a gyermekeket atyai oltalmába is veszi, teljesen érthetetlenül és megfoghatatlanul szemben az előbbi félelemmel és operette-szerű toporzékolással. Csak legvégül kéri Medea az egy napi haladékot, hogy gyermekeitől elbucsúzzék.

A következő kardal a legelső hajózás vakmerőségét és veszélyeit éneкли meg s felemliti, hogy az első hajósok vakmerőségükért méltó jutalomban részesültek. Az Argora czéloz, a mely Medeát hozta. Ez a kardal leginkább arról nevezetes, hogy végső szakaszában a spanyol tudósok határozott jövődölést véltek találhatni Amerika felfedezéséről¹⁾ s már 1487-ben a salamankai egyetemen vitatkoztak e felett.

Hogy Medeának e kardal alatt miért kellett a szinpadon maradni s miért épen annak végeztével „gyors léptekkel“ távozni, ép oly megfejthetlen talány, mint a mily indokolatlan, szükségtelen és izetlen a következő jelenet a dajka és Medea közt. Minő neveltséges — a helyzetnél fogva neveltséges — pathosszal festi a dajka Medea sietését, arczáról leolvasott hangulatát, hol az első két sorba foglalt kérdés teljesen elegendő volt! És Medea, a ki maga felemliti, hogy siet, mert a nehezen kieszközölt egy napi idő gyorsan halad, ráér hangzatos és erőteljes kifejezésekben hirdetni, hogy boszúja rettenetes lesz, hogy mindent felfog dúlni, hogy ez alatt az egy nap alatt olyat fog mivelni, a miről örökké lesz szó. Ezzel szemben a dajka pár szerény, esendesítő szava és intése, : „fontolja meg mily sok mindentől kell félnie és hogy a hatalmasokat senki sem támadhatja meg bizton“ mily semmitmondó!

A dajka távozik s a siető Medeával találkozik férje, a kiről csak előbb mondta volt, hogy a királytól és arájától való félelme tartja vissza a nejétől való elbuesúzástól. Minő találkozás! Minő jelenet!

Euripides, a végső jelenettől eltekintve, kétszer hozza össze a meghasonlott párt, s bár az első találkozásnál nem csekély sophisticationát vegyít Iason szavaiba, de tagadhatatlanul mesterien, lélektanilag indokoltan s a dráma fejlődésére döntő befolyással alakítja mindkettőt. Iason pedig, a ki eljárását menti, tettét szépíteni és indokolni igyekszik, bár nem valami dicséretre méltó jellem, de mégis következetes, hideg számításában, tudatosan és tervszerűen cselekvő egyén, szóval a maga nemében mégis csak jellem.

¹⁾ *Humboldt* S. Kritische Untersuchungen stb. übers v. Ideler. Berlin 1836. I. 151. *Lasow's* Ueber die prophetische Kraft der menschl. Seele. München 1858. 24. lap. Idézve *Bähr*-tól *Gesch. d. Röm. Litteratur* I⁴ Carlsruhe 1868 58. §. és 16. jegyz. hozzá. A kérdéses sorok:

Venient annis saecula seris
Quibus Oceanus vineula rerum
Laxet et ingens pateat tellus
Tethisque novos detegat orbes
Nec sit terris ultima Thule. (378—382).

Seneca ellenben a két találkozásból egyet csinált s már ezzel elzárta maga előtt az utat, hogy drámailag csak valamire való személyt faraghasson Iasonból. Seneca Iasona szájalomra méltó báb, tehetetlen, gyáva semmi, a ki legfeljebb művészien szónokolni, sophista módjára vitatkozni és keservesen jajveszékelní tud. Legelőször is mindjárt a végzet ellen kel ki, a mely őt ily kellemetlen összeütközésbe hozta. Elpanaszolja, hogy ha hű marad nejéhez, megkellett volna hálnia (mert t. i. Akastos, a meggyilkolt Pelias fia, Medea és Iason kiadatását követelte Kreontól, a kinél ezek menedéket kerestek volt), ha nem akart meghalni, meg kellett szegnie a hűséget. A halált pedig azért akarta elkerülni, hogy gyermekeiről elhárítsa. Justitiát hja tanuul, hogy csak is gyermekeiért cselekedett így. Bizik benne, hogy Medea is igazat ad neki ebben Medea erre a szájalmas mentegetődzésre művészien tagolt és szépen kiczirkalmazott szónoklatban teszi meg szemrehányásait. Minden van e szavakban, csak valódi érzés nincs.

Iason erre azt feleli, hogy Kreon az ő könnyeire kímélte meg Medea életét.

De hagyjuk a kevésbé épületes részleteket! például a rabulistikus vitatkozást a felett; ki a bünös? Csak azt az egyet emelem még ki, mint Iasonra nézve felette jellemzöt, hogy attól tart, hogy még ez a hosszabb beszélgetése is Medeával gyanut kelthet (533. v.)! Hogyan mondhatta Klein, hogy ez a jelenet szinpadi hatás tekintében és a pathos nemességében az Euripidesét felülmulja, előttem merőben érthetetlen.

Érdekes a beszélgetés vége, a mely leginkább erősít meg abban a nézetben, hogy Seneca szándékosan változtatott meg csaknem mindent Euripides darabján. Euripidesnél Medea arra kéri Iasont, eszközölje ki Kreontól a számüzetés visszavonását a gyermekeket illetőleg; Senecánál ellenben, — a kinél előbb már Medea maga megnyerte ezt a kegyelmet a gyermekek számára, — arra kéri Medea férjét, eszközölje ki Kreonnál, hogy gyermekeit magával vihesse a számkivetésbe, hogy keblükön sirhassa ki magát Ezt Iason nem teheti, még pedig, mint mondja, nem azért, mintha királyi apósa tiltaná, hanem gyermekei iránti szeretetből. Erre látszik megvillanni Medea agyában a gyermekek meggyilkolásának eszméje.¹⁾ Arra kéri

¹⁾ 552. 553. v. — — Sic gnatos amat?
Bene est. Tenetur, vulneri patuit locus.

végre férjét: engedje meg, hogy gyermekeitől elbucuzzék. Iason pár megnyugváásra intő szó után távozik, Medea pedig hozzá lát a boszúhoz s legelőször is kiadja a dajkának a rendeletet, hogy a híres szépségű felöltöt és arany ékszerrel hozza elő, a melyeket ő Hekate segítségével varázserővel akar ellátni, s úgy gyermekeitől az arának elküldeni.

A következő kardal — talán a legszebbik ebben a darabban — megemlékeztet arról, hogy az elhagyott nő boszúja mire képes — elmondja mikép bünhődtek a legjelesebb argonauták merényüikért s végül aggodalmasan kívánja, hogy Iason a veszélyt elkerülje.

Két hosszú jelenet következik most, a melyek a varázslás részletes és excentrikus leírásával nemcsak merőben feleslegesek és drámaiatlanok, hanem untatók, izléstelenek és joggal hozhatók fel egyik érvül annak bizonyításánál, hogy a Seneca neve alatti tragoediák talán nem is előadásra, hanem csak olvasásra, szónoki gyakorlatokra szánt darabok.¹⁾ Nem mondható szerencsésnek a kar utolsó felszólalása sem, a melyben úgy találja, hogy Medea dühében valami rettenetesre készül. A hirnök tudtul adja a karnak, hoay az egész királyi család elpusztult, a palota lángok martaléka lett. A dajka Medeat menekülésre szólítja fel, de ez most elmondja . . . Euripides híres monologjának parodiáját. A legjobb akarattal sem nevezhetem egyébnek. Nincs ebben semmi valódi érzés, semmi melegség, semmi közvetlenség. Annak a megrendítő küzdelemnek az anyai szeretet és szerelemföltő nő boszúja közt, a mely Euripides darabjának fénypontja, itt legkisebb nyoma sincsen. A helyett fennen hangoztatja, hogy most oly rettenetes dolgot fog művelni, a melylyel szemben az eddigiék eltörpülnek. Csaknem önérzettel és tetszéssel tart szemlét eddigi tettein s azután kijelenti, hogy utolsó tettnek gyermekei megölése következik.

¹⁾ Igen tekintélyes tudósok, péld. *Schlegel Aug. With*, *Welcker*, *Bernhardy*, *Patin* stb. egész határozottan állítják, hogy ezek a darabok nem lehettek színpadra s ánya; ezzel szemben meg mások, pld. *Lessing*, *Klein* ép oly határozottan az akkori kor romlott izlésének megfelelő színműveknek tartják, ismét mások pedig, mint pld. *Jakobs* Frigyes, egyike Seneca legigazságosabb bírálóinak, csak valószínűnek tartják, hogy nem voltak előadásra szánva. Részemről azt hiszem, hogy bármennyire elűtnek is e darabok a jelen kor izlésétől, azért határozottan még sem állíthatjuk, hogy nem voltak színpadra szánva. Ilyen kérdések eldöntésénél soha sem lehetünk elég óvatosak.

Az egész pedig megfoghatatlanul izléstelen módon van bevezetve. Felsőhajt „bárcsak volnának a gyűlöltnek gyermekei kedvesétől! De hisz a tied is tőle vannak s őp oly gyűlölte, mintha Creusa szülte volna.“

Ha minden eddigi hibát megbocsáthatunk is Senecának, a végső jelenetben elkövetett izléstelenséget, természetellenességet és borzalmakat meg nem bocsáthatjuk soha. Először is — a mint Klein magát találóan kifejezi: „Ez a kigyógyúrtikben való közeledés a gyermekek meggyilkolásához és a féregszerű, lélektani ide-oda való tekerődés és büntetthez való sompolygás — mint a sárkány közeledik prédájához — már az undorítóval határos.“ (375 - 6.)

Azután lélektani képtelenséggel és ördögi raffineriával először megöli az egyik gyermeket, majd a másikkal a közeledő zajra a ház fedelére menekül magával hurezolva a már meggyilkoltat, ott az esdeklő Iasonnal folytatott szóváltás után, a melyben kijelenti, hogy ha szive alatt még egy gyermeket hordana, saját testét is szétmarczangolná, az apa szeme láttára¹⁾ megöli a másodikat is s mindketőnek holttestét férje lábaihoz dobván elmegy a sárkányfogaton. Iason pedig utána kiáltja: „Hirdesd fennen mindenfelé, hogy nincsenek istenek!“

Valódi jellem és jellemfestés az egész darabban egy sincs. Magát Medeát sem tarthatjuk jellemnek. Semmi egyéb, mint typusa az ördögi gonoszságu varázslónőnek. Egyebet benne nem látunk, mint a gonoszság netovábbját, a ki minden alkalommal egész orczátlansággal dicsekszik gatzetteivel és jó eleve hirdeti, hogy most, mint asszony még borzasztóbbakat fog tenni, mint leánykorában. A másik a mit Seneca kiemelt, a varázslónő.²⁾ Iason gyáva teremtés, a ki csak bőrét félti. Voltak³⁾ a kik Seneca eljárását Euripidesszel szemben azzal védték, hogy Seneca helyesebben járt el, mert Iason hűtlenségét indokolta azzal, hogy ez Pelias fia ellen védekezendő

¹⁾ Jegyezzük meg, hogy már mindkét gyilkosság a néző közönség előtt történik Horatius (Ars. poet. 185.) világos tilalma ellenére.

²⁾ Találók erre vonatkozólag Patin szavai: „On pourrait dire de la sorcellerie ce qu'on a dit de la politique, qu'il en est d'elle comme de la cuisine, qu'il ne faut pas la voir faire: cela s'applique à merveille aux préparations de la Médée Latine, dont la matière et la façon sont également rebutantes.“ Etudes sur les tragiques Grecques III. 159. Paris.

³⁾ Ezek közé tartozik Klein is II. 361. sk.

szövevényes keres Kreonban, mint leendő apóságában. Ámde ezzel korántsem lett Iason kevésbé önző, kevésbé neveltelen. Hiába! a mi nem szép, azt hasztalanul igyekeztünk szépíteni. A görög költőnek abban is több volt az izlése, hogy ezt a szépítést meg sem kísérlette.

Egy változtatás van Senecánál, a mely csaknem általános helyeslésre talált, az t. i. hogy Aegeust nem lépteti fel, a mit Euripides Athenben és az attikai mondákra való tekintetből nem mellőzhetett.

Részleteiben, jelenetről-jelenetre haladva, mutattam be Seneca darabját, hogy az egybevetés mintájával annál teljesebb lehessen. Most összegezzük a tapasztaltakat, a melyek — a legutóbbi pont kivételével — mind kedvezőtlenül hangzanak. Seneca nemcsak hogy nem javított Euripides Medeáján, hanem azt minden részében határozottan elrontotta.

Euripidesnél meg van a tragikum az anyai szeretet és a szerelemföltés szenvedélye közt. Medea megöli gyermekeit, mert önfeláldozó szerelmében csalatkozva, a szerelemföltés pokoli kintjaitól a szenvedély legmagasabb fokára kényszerítve, elvakultságában más menedéket gyermekei számára nem talál, mint a halált. Akkor határozza el ugyanis magát erre, a mikor megtudja, hogy a gyermekek száműzetése vissza van vonva, hogy tehát azokat ellenséges földön, a gonosz apának kezei közt kell anyátlanul hagynia. S a mikor a hírnöktől megtudja a nászajándék borzasztó következményeit, a gyermekek meggyilkolása nemcsak neki, de még a nézőknek is úgy tűnik fel, mint az anyai szeretet és gondoskodás kifolyása.

Senecánál ellenben nincs tragikum. Seneca Medeája az ördögi gonoszság netovábbja, a női boszú orgiája. Ő azért öli meg gyermekeit, mert boszúdühében keresve-keresi miféle gazságot vihetne véghez, a mely eddigi összes tetteit elhomályosítsa, a melyről örökké beszéljenek, s a mikor végrehajtja, keresve-keresett raffineriával hajtja végre.

Mindezek alapján csaknem hajlandó vagyok igazat adni Bernhardynak, a ki majd „esztelen parodiának“, majd „torz-kép“-nek nevezi.¹⁾ Mit is tartsunk oly drámáról, a melyben nincsen sem igazi

¹⁾ Bernhardy Grundriss d. Röm. Litt.⁵ 433. 436 lap. Bernhardy ítélete ellen erősen kikel hazánkfia Klein Gyula Leopold, befejezetlenül maradt nagy művének Geschichte des Dramas (Lipcse 1865—76. 13. kötet) II. kötetében, de azért ő maga a 359 lapon így ír: „Was Oekonomie anb-trifft, inneren Bau, Fabelführung, Entwicklung der Charaktere und Leidenschaften an den allmählich der Katastrophe zureifenden Situationen mit einem Worte, was Kunst und Kunst-technik anbelangt: so steht diese Römer-Tragoedie, nicht bloss im Vergleich zur

cselekvés, sem valódi jellemfestés, nincsen bonyolítás és megoldás, hanem mind e helyett szónoklat, leírás és bölcselkedés.

Hogy van mégis az — tehetné valaki az ellenvetést — hogy úgy ezt a darabot, mint társait olyan kiváló tudósok, mint péld. Scaliger Julius Caesar¹⁾, Lipsius Justus²⁾ és mások annyira magasztalták, hogy — a mint mindjárt látni fogjuk — évszázakon keresztül (XV–XVIII százban) példányul szolgált olyan írónak, mint Corneille, Racine, Camoens, Calderon, sőt állítólag még Shakespeare-nak is³⁾?

Először Seneca tragoediái jóval hamarabb lettek a renaissancekor ismeretesekek, mint a görög tragikusok s ismeretük a latin nyelv uralkodásánál fogva sokkal tágabb körre terjedt ki, mint a görögöké. A római írókat sokkal hamarabb fordították is le, mint a görögöket, a melyek jó ideig csak latin fordításokban tétettek hozzáférhetőbbekké. A görög irodalom ugyanis szélesebb körökbe csak a múlt száz óta terjedt. Hiányzott tehát hatalmasabb versenytárs.

Másodszor Seneca darabjaitól nem lehet megtagadni a képzelet gazdagságát és élénkségét, a nyelv hajlékonyságát, a verselés folyékonyágát, a leírások, képek, hasonlatok gyakran elragadó szépségét, a szónoklatban, dialektikában való ritka ügyességet, a helyes és éles lélektani megfigyeléseket, a roppant tudományos apparatust. Mind megannyi hódító abban a korban! Sőt némelyek⁴⁾ még a színi hatást illetőleg is találunk elismerésre méltót e drámákban.

griechischen, sondern auch im Vergleich zu der aus ihr hervorgegangenen classisch-französischen Tragoedie des Corneille und seiner Schule, auf der untersten Stufe. Noch trostlicher ist es mit ihr, in Rücksicht auf Poesie der Tragik, bestellt; in Bezug auf den philosophischen Gedankenkern, den Versöhnungsbegriff, das Aufgehen des Tragischen in ein grosses Weltgesetz. Unter diesem Gesichtspunkt aufgefasst kann die Seneca-Tragoedie auf keine höhere Weihe und Berechtigung Anspruch machen als die Circusspiele, die Gladiatoren- und Bestienwettkämpfe; so gottentfremdet und ideenlos ist sie in ihren letzten Zielen. Ennyire Bernhardy oha sem ment, de még mások sem!

¹⁾ Scaliger Poetica V, 6. „quem (Senecam) nullo Graecorum majestate inferiorum existimo; cultu vero ac nitore etiam Euripide majorem“.

²⁾ Lipsius Raphaelengiusához írt levelében Medeát „illustris ingenii foetus“-nak nevezi. Schröder kiadásában (Delphis 1728. 4°).

³⁾ Gervinus Shakespeare I. k. 100. 113. lap.

⁴⁾ Lessing Von den latein Trauerspielen, welche unter dem Namen des Seneca bekannt sind. XI. 1. k. 369 lap a Hempel féle első kiadásban. Klein J. L. Gesch. des Dramas. Leipzig, 1865. II. 358

Harmadszor Seneca neve és tekintélye is sokra gyakorolt varázshatást.

Negyedszer megkell vallanunk, hogy ezek a darabok minden nagy hibáik és hiányaik mellett is sokkal többet értek, mint akár a mysteriumok, moralitások s a többi drámai szárnypróbálgatások, akár a legtöbb Seneca-utánezat a XVI. és XVII. százból.

Az ó-kori classicus irodalmak tanulmányozása a tudományok és művészetek újjászületését az u. n. renaissance-t hozta létre. Itt természetesen csak ráutalhatok arra a tényre, hogy Seneca s utóbb a görög trias tragoediáinak ismerete felébresztette a soká szunyadt drámai irodalmat, s bár lassan, de biztosan arra az utra terelte, a melyen haladva Calderon, Lope de Vega, Corneille, Racine és főleg Shakespeare a modern drámát megalkották.

Seneca tragoediái legelőször 1481-ben, Euripideséi pedig 1496-ban hagyták el a könyvsajtót, de, a mint már jeleztem, Seneca sokkal hamarabb talált fordítókra (Párisban már 1534-ben) és utánezókra, mint Euripides. Különösen a mi Medeát illeti — hogy tárgyunknál maradjunk — Jean de la Peruse (1523—1556), a „Fiaszyuk“ (La Pleiade) nevű költői iskola egyik tagja, már 1553-ban közzétette Medeáját, a legrégebb költeményt rimes alexandrinekben, a mely nem annyira fordítása, mint gyenge utánezata Seneca tragoediájának kardalokkal.

Néhány évvel később (1560. Velenceze) jelent meg a híres olasz költő és tudós Lodovico Dolce (1508—1566.) Medeája, a mely Patin szerint elég gyenge utánezata Euripidesnek, és a mint Pierrot J. (Seneca Lemaire-féle kiadásában) mondja, némi keveset Senecától is kölcsönzött.

Noha Euripides Medeáját Buchanan György (1506—1582.) a szellemes angol tudós és kiváló latin költő — de kevesbé correct jellemű ember — épen Franciaországban adta ki gyönyörű latin fordításban és ismertette meg tágabb körökben, azért még sem foglalhatta el az őt méltán megillető helyet Senecával szemben. De nem csak Franciaországban volt ez így, hanem általában mindenütt egész a múlt évszáz végéig határozottan Seneca uralkodott. A francia drámai iskola Aristoteles félreértett költészettanárra és Seneca gyarló

tragoediáira alapította ismeretes tévtanait a drámáról, a melyeket Lessing fellépése és Shakespeare műveinek bekövetkezett méltatása buktattak meg lassan-lassan. Ez az áramlat juttatta végre érvényre a görög classicus tragoediákat is.

Egészen Seneca befolyása alatt és szellemében írta tehát Corneille is 1635-ben Medeáját, a mely műve tulajdonkép tragoediai szárnypróbálgatás volt, noha megelőzte már 1630-ban Clitandre című szomorujátéka, nem is említvén négy vigjátékát.

Nisard, a kit Corneillelel szemben az elfogultság vádjától teljesen felmenteni nem lehet, így szól ezekről a kísérletekről (Szász K. ford. II. 92.) „Kiváncsiságból ma is elolvassák az emberek, szeretik látni: mi volt Corneille mielőtt lángesze felébredt; de remekműveinek egész szépsége kell ahhoz, hogy érdeket gerjessen zsengei iránt. Mindazáltal a verselés bizonyos szilárdsága, néhány hely, melyekben tökéletes a kifejezés, mert a gondolat igaz, már éreztetik a nagy szellemet, mely még nem ébredt öntudatára, s a ki azon kezdi, hogy utánozza a mi tetszik, mielőtt maga utánozhatlan műveket teremtené.“

Nekünk azonban kötelességünk Medeáját a tárgyias kritika világánál vizsgálnunk, hogy lehetőleg igazságos ítéletet mondhassunk.¹

Egy pillantás a szereplő személyekre már felkelti bennünk a várakozást s a reményt, hogy új eszmékkel fogunk találkozni.

A két királyon, Kreonon és Aegeuson kívül, megjelennek Iasonnak jó barátja és volt utitársa Pollux, és a mi a legfőbb, obligát nevelőnőjével (gouvernante) az ara Kreusa, is, a kit eddig senki sem léptetett volt fel.

Már ezekből sejthetjük, hogy a szerelemnek, a sentimentalismusnak több tér jut, mint eddig. De lássuk magát a darabot, a melyet azonban most már nem fogok jelenetről-jelenetre kísérni, hanem csak lényeges változásaiban és legfőbb tulajdonságaiban bemutatni.

A mi mindjárt a legelső jelenetben kellemetlenül lep meg s az egész drámán át sem szűnik meg bántani, az az, hogy Iason közönséges roué, a ki önérdékből Lemnosban elcsábította volt Hypsipilet, Kolchisban Medeát, most Korinthosban Kreusát; a ki — a

¹) Figyelemre méltó, igazságos méltatása Corneille egész irodalmi működésének, fény- és árnyoldalainak olvasható *Jakobs* Frigyesztől: *Nachtrag: zu Sulzers Theorie d. schönen Künste*. V. k. I. r. (1796) 38—138. lapjain.

különben ügyesen kigondolt expositioban valóban vérlázító módon nyilatkozik megsalt kedveseiről, szerelmi viszonyairól és mostani tervezett házasságáról.

De nézzük csak kivételesen ezt a jelenetet közelebbről. Az épen Korinthosba érkező Pollux váratlanul találkozik Iasonnal, a ki őt azonnal meghívja lakadalmára. „Hát Medea meghalt?“ kérdi Pollux. „Nem“ feleli Iason, „hanem egy sokkal szebb szoritotta ki.“ A megütődött Pollux, a ki jól ismeri Medeát, kérdi: „de hát mit fog ő tenni?“ „A mit Hypsipile tett volt“ feleli rouénk, a ki sirt, átkozódott, jajveszékelt, szememre vetette, hogy hitszegő, szivtelen és lelkiösmeretlen vagyok, s azután kifáradva megnyugodott. Medea is azt fogja tenni: sóhajtozni, sirni, s engem állhatatlannak nevezni. Sajnálattal hagyom el, de nem tehetek a hatalmasabb érzés ellen, a mely Kreusához vonz.“ Pollux „Tehát Kreusáért lángolsz? Kitalálhattam volna, mert Iasonnak soha sincsenek közönséges szeretői. Ő csak fejedelmi hölgyeket búvól el, a mint Lemnosban Hypsipilet, Kolchisban Medeát, itt Kreusát.“

J. „De én sem vagyok ám közönséges szerető! Szerelmem tárgyát érdekeimhez választom.“ Ezután elbeszéli a történeteket attól az időtől kezdve a hol az argonauták szétmentek a jelen időpontig, a mikor Akastos háborúval fenyegeti Kreont, ha kinem adja Medeát és Iasont. Alkudozás után végre abban állapotnak meg, hogy Iason elveszi Kreon leányát, Medeát pedig száműzik. A frivol hangon tartott elbeszélés végén megjegyzi Iason: „Mit tehettem egyebet? Csak nem választhattam a becsületes utat a hasznos helyett, a mikor a fejem forgott koczán? Ha megbántom a hatalmas királyt, mindketten, Medea is, én is elvesztünk. Mindazáltal még is megtettem volna, ha nem volnék atya Gyermekeimért cselekedtem így.“

Pollux még sem helyeselheti az eljárást s figyelmezteti barátját arra, hogy ez bizony hálátlanság Medea iránt, s hogy Medea nem az a nő, a ki mindezt nyugodtan eltűrje

Az első haladás (?) tehát, a melyet Iason a modern szellem behatása alatt tett, az, hogy csapodár kalandorrá változott, a kinek őszinteségében ezek után sem akkor nem bizhatunk, a mikor Kreusája előtt szerelmi vallomásokban áradoz, sem akkor, a mikor Medea előtt atyai szeretetére hivatkozik s elakarja hitetni, hogy ő és Kreon tulajdonkép jötevői Medeának. Iason ismételtelen ellenmondásokba keve-

redik. Az első jelenetben azt mondja, hogy Medeát egy sokkal szebb szorította ki s egész vigan hívja meg nászára Polluxot, valamivel később még is azt állítja, hogy nehéz szívvél válik meg nejétől. — Az események elbeszélése után pedig megint Kreusa iránti lángoló szerelméről szól, a melyet csak hitvesi kötelességből fékez. A második jelenet monológjában, nyilván Pollux szavainak hatása alatt, szégyenli tettét és sajnálja Medeát, de a nyomban következő harmadik jelenetben olvadoz Kreusája előtt s csak is gyermekeiért való közbenjárását kéri. Találkozása Medeával akarata ellenére történik a III. felv. 3. jelenetében, mert Medea szólítja meg az előle távozni készült. Medea előtt Kreusa iránti szerelmét csak felette gyengén palástolja, szavaiban keserűség és gyöngédség váltakoznak a szerint, a minők Medea szavai. A mikor ez őt okozza elkövetett bűnös tetteiért, mért hisz az ő érdekében követte el, — Senecától vett részlet — így felel: *J'ai honte de ma vie et je hais son usage, Depuis que je la dois aux effets de ta rage.* Csak-hogy Medea sem marad adós, a mikor visszavág: *La honte généreuse, et la haute vertue! Puisque tu la hais tant, pourquoi la gardes-tu?* Természetesen a gyermekeknek kell megint mentségül szolgálni. A párbeszéd végén, úgy látszik, a régi érzelem egy szikrája lobban fel, a mikor Medea szavaira: *Je ne veux plus de toi qu'un léger souvenir, igr felel:*

Ton amour vertueux fait ma plus grande gloire;
 Ce serait me trahir qu'en perdre la mémoire:
 Et le mien envers toi, qui demeure éternel,
 T'en laisse en cet adieu le serment solennel.
 Puissent briser mon chef les traits les plus sévères
 Que lancent des grands dieux les plus âpres colères;
 Qu'ils s'unissent ensemble afin de me punir
 Si je ne perds la vie avant ton souvenir!
 Nem mondhatjuk erre joggal:

Erkläret mir, Graf Oerindur,
 Diesen Zwiespalt der Natur!

Ha van valami, a mi bennünket Jasonnal némileg kibékít, az öngyilkossága a darab végén; s bár nagyon különös monolog előzi meg, még is hajlandók vagyunk végre azt az egyet elhinni, hogy

Kreusához való szerelme még is igaz volt. Ezzel azonban aligha nem az is ki van fejezve, hogy a darabnak tulajdonkép két hőse van.

Medea Corneillenél hű képmása Seneca Medeájának: épen oly gonosz, épen oly büszke tetteire. A varázslási jelenet, bár jelentékenyen megrövidítve, itt is meg van, még pedig, hogy borzalmasabb legyen — barlangban. Uj azonban az, hogy Medea bűvészetét ismételtén gyakorolja. Varázs vesszejének érintésére lehullnak Aegeus börtönének zárai; varázsvesszejével mozdulatlaná teszi Theudas hírnököt arra az időre, a míg elbeszéli a bűvös nászajándék átadását, azután egy újabb érintésre feloldozza a varázs alól.

Megtudjuk Theudastól, hogy Medea ajándékának nem hittek; gyanakodtak a szándék őszinteségében, gyanakodtak az ajándék ártalmatlanságában, a mely pompás öltönyt azonban maga Kreusa óhajtott a birni, s Iason Medea hölgye által eszközölt ki ajándékol (II. felv. 4. jel. és III. felv. 2. jel.) mint a gyermekekért való közbenjárás hála jelét. Csak miután az ajándék öltöny ártalmatlanságát egy gonosztevő nővel kipróbálták, vette fel Kreusa, hogy azután a láthatatlan és kiolthatatlan, lángok azonnal gyötörni kezdjék. Corneille azonban ezzel még nem éri be, hanem a színpadra hozza Kreont és leányát, hogy ott a közönség előtt három hosszú jelenetben jajveszékkeljenek, a láthatatlan lángoktól okozott kinaikban ugrándozzanak a tehetetlen Iason és cselédség szemeláttára, míg végre is Kreon magát agyonszurja, Kreusa pedig érzelgően elbucúzva Iasontól, fájdalom közt leheli ki lelkét.

Mindez azért történik — Corneille saját szavai szerint¹⁾, hogy az ötödik felvonás beteljék!

Iason rohan, hogy boszút álljon s előbb saját gyermekeit, azután Medeát szúrja le, de ekkor megjelenik Medea az erkélyen.

Medea gyermekeit Corneillenél sem nem az apa, sem nem a közönség szeme láttára öli meg. A mikor a végső jelenetben a palota erkélyén megjelenik, csak a véres tört mutatja fel, a melylyel a szörnyű tettet végrehajtotta. Ez kétségkivül jobb ízlésre mutat; de olyan

¹⁾ Ce spectacle de mourants m'étoit nécessaire pour remplir mon cinquième acte, qui sans cela n'eut pu atteindre à la longueur ordinaire des nôtres, mais, à dire le vrai, il n'a pas l'effet que demande la tragédie; et ces deux mourants importent plus par leurs cris et par leurs gémissements, qu'ils ne font pitié par leur malheur." Examen. 182. lap. Be kár, hogy ezt előbb nem gondolta meg!

áron van megvásárolva, a mely egyenértékben vele nincsen. Az által, hogy a gyermekek „eggyilkolását elhatározó jelenetet a tett végrehajtásától elválasztotta Kreon és Kreusa halálának komikus jeleneteivel, lerontotta a hatást. Más részről az V. felv. 2. jelenetének monologja, a melyben valami küzdelemféle foglaltatik az anyai szeretet és a bosszúvágy közt, gyengébb még Seneca gyöngé monologjánál is. Végre Corneillenél a gyermekek meggyilkolása még annyira sücs indokolva, mint Senecánál. A sárkányfogát itt is meg van. Említsük még fel azt a bizarr gondolatot, hogy Corneille Aegeust, Athen királyát oly szerelmessé teszi Kreusába, a kinék megkérése végett utaztatta Korinthba, hogy miután kosarat kapott, fegyveresei segítségével akarja elrabolni. De Iason Kreusát megmenti, Aegeust elfogja és börtönbe zárja, a honnan Medea varázs hatalma szabadítja meg. Aegeus kész vizontszolgálat fejében segítséget nyujtani Medeának, hogy magát megboszúlja, de ez csak arra kéri, hogy őt bosszúművének befejezése után országába fogadja be. Aegeus nem csak ezt igéri meg, hanem még kezét és koronáját is felajánlja.

Egészen új Corneillenél Pollux szerepe, a melyről ő maga Examen-*“jében”* ugyan azt mondja: „Pollux est de ces personnages protatiques qui ne sont introduits que pour éconter la narration du sujet,“ de tényleg nem csak arra használja, hogy az előzetes események elbeszélését (a melyre az antik íróknak a mondák elterjedtségénél fogva szüksége nem volt) ügyesen beleszöjje, hanem arra is, hogy bár nagyon szerényen (I. felv. 1. jel.) barátjában Iasonban a lelkiösmeretet felköltse s Kreont is óvatosságra intse Medeával és ajándékával szemben (IV. felv. 2. és 3. jel.).

Az előbbi eszmét felkarolták Soden és Legouvé is, s az előbbi Eumedonja, az utóbbi Orpheusa erősen igyekeznek hatni Iasonra, de természetesen hasztalanul.

Különben Corneille említett Examen-jának olvasása igen érdekes, a mennyiben a görög és a latin tragoediának nem egy gyengéjére mutatott, csakhogy fájdalom, a mit maga helyébe tett, még kevésbé helyeselhető. Így például szemben a különben félelemmel és aggodalommal eltelt Kreon gondatlanságával, a melylyel Medea

1) Oeuvres completes de Corneille avec les notes de tous les commentateurs. Paris (Lefevre) 1834. I. k. 128. lap.

ajándékát elfogadja, mennyivel bántóbb Corneillenél az ajándék megpróbáltatása egy halálra szánt bűnös nővel!

Corneillenek a dráma-irodalom terén kétségtelen érdemei, továbbá számos jeles tulajdonsága, nem különben az a körülmény, hogy hibái abban a korban épen kiváló jelességnek tartattak, okozták, hogy hosszú ideig még gyenge Medeája is tetemes befolyást gyakorolt. Corneille befolyása ugyanis kimutatható a XVII. és XVIII. száz. összes Medea-drámáiban.

Egészen Corneille tragoediájából készült a szöveg Charpentier operájához 1693-ban. Szembeötlő a rokonság Longepierre¹⁾ tragoediájában, a mely Patin ítélete szerint határozott hanyatlást mutat s a melynek „csaknem türhetlen unalmasságát“ maga is tapasztalta, mintán egyes színésznők tehetsége a darabot mégis fentartotta s koronként elé-elésztedtek a színházak könyvtáraiból.

Több kevesebb rokonság tapasztalható Pellegrin abbé, Clément, Hoffmann, Gotter és Glover Medeáiban.²⁾

¹⁾ Longepierre = Hilaire Bernard de Roqueleyne, baron de (1659—1721) Medeájából a Senecával egyező részleteket közli Pierrot I a Lemaire-féle Seneca kiadás (Páris 832) II. kötetében (434—441. lap), a Corneillel való egyezést kimutatja Patin. Ő nála Medea varázspálcéját Iason ellen is használja, a mi felette komikus hatást gyakorol.

²⁾ *Pellegrin* abbé Medea és Iason című gyenge tragedie opera-jához a zenét Salomon írta 1713. — *Clément* (Jean Marie Bernard, 1742—1812) gyenge Medeáját 20 éves korában írta s az Encyclopedie (Paris, Trenttel et Würtz, 1836. VI. 177.) szerint nem is tartotta érdemesnek később sem kijavítani önmagára alkalmazván azt a tanácsot, a melyvel harmadik satiráját végezte: „Sansonnet. mon ami, quittez ce ton dolent, Sifflez plutôt, sifflez! Patin ellenben tulság s kimélettel ezt mondja róla (172. lap): Critique judicieux. mais froid, écri vain correct, mais timide. Clément semble ne s'être proposé que d'éviter les fautes de ses dévanciers; son oeuvre n'a guère que le mérite peu dramatique, de leur servir d'errata. — *Hoffmann* (Francois Benoit Henri, 1760—1823.) műve Patin szerint: „élegemment écrite comme toutes celles du même auteur et coupée d'une manière theatrale, a offert un theme heureux à la musique de *Cherubini* 1797. *Gotter* (Frigyes Vilmos, 1746—1797.) költő, az első *Musenalmanach*“ kiadója prosában ír rövid szövegéhez (1775) Benda György írta 1778-ban a melo-dráma zenéjét. *Glover* Richard angol epikus költő (1722—1785) Medeáját 1761-ben leginkább Euripides után írta. Pierrot azt mondja: exactam et magnae molis tragoediam composuit, vestigiis tum Graecis, tum Latinis rarius adhaerescens et Britannica, fere dicamus Shakesperiana, obscuritate insolentiaque (?) diffusam.“ Patin pedig ő róla és Grillparzerről így nyilatkozik: ils me parissent ce

A Senecától vett irányban utolsó Medea-író Klinger (Frigyes Miksa, 1752 – 1831.), a kinek „Sturm und Drang“ című sajtóságos, vadul bonyolodott drámájáról neveztek el egy egész korszakot a német irodalomban. Medeájában²⁾ a borzadalmasság és bűbájosság legvégső határáig ment³⁾, elannyira, hogy utána a reactio okvetlenül beállott volna még akkor is, ha már előbb nem kezdenek vala egyesek szelidebb húrokat pengetni. Különbösen drámája sajtászerű vegyülete az antiknak és modernnek, a gyöngédnek és borzadalmasnak, a költőinek és prózainak; minden körülmények közt pedig figyelemre méltó tévedése egy különben nem tehetség nélküli írónak.

Klinger Medeája először is a végzet tragoediája a szó legszorosabb értelmében. Bemutatja ő maga így, felléptetvén a Sorsot (Schicksal) mint prologust, „sötét öltönyben elfedett arcczal.“ Elmondja a sors, hogy ő ki, hogy a szerencsétlen halandók hiába igyekeznek őt kikerülni, s hogy gyakran még távol képzelik, a mikor már hátuk fölött lebeg fojtogatandó őket. Szegény Kreon is, a kire Zeus rettenetes álmokat küld, félti országát és népeit Medeától, a kinek menhelyet adott, pedig minden hiába! A bájló Aphrodite boszút esküdött a napistennek azért az indiscretioért, hogy légyottját Aresz-

ou le sujet a été le plus completement renouvelé par l'imagination des modernes. Est-ce toujours heureusement?“ Patin szerint Glover mind Medeát, mind Iasont igyekezett tisztázni. Utóbbi hajlama ellenére kényszerül politikai okokból hűtlen lenni; Medea, a ki inkább gyöngéd, mint erőszakos, szörnyű tettét önkivületi állapotban, deliriumban, hajtja végre. Ezt a szerelmes párt csak mások gonoszsága és az események végzetes fejlése választja el. Mindig készek közeledni s a katasztrópha után egyesülnek a közös fájdalomban. A mikor Iason kérdi: „Minő vér fertőzötti kezdet“ és Medea feleli: „Gyermekeid vére“, Iason komikus naivsággal felkiált: „Oh barbár Kreon!“ Szerfelett sajnálom, hogy eddigelé minden utánjárásom daczára sem sikerült megkapnom. Különbösen Framery 1786-ban Glover Medeájából készítette a szöveget Sacchini tervezett operájához.

²⁾ Két Medea tárgyú szomorujátéka van, első a szóban forgó «Medea in Korinth» 1786-ból, második «Medea auf dem Kaukasos» 1790-ből. Utóbbi merő phantasia. Klingers sämtliche Werke in zwölf Bänden. Stuttgart u. Tübingen (Cotta) 1842. II-dik k.

³⁾ Bernhardy G undr. d. gr. Litt. II. 2°. 456. lapon így ír róla: «Unter den modernen Reproduktionen ist vor anderen interessant die von Klinger, welche den Charakter der Medea durch einen Zusatz dämonischer Natur hebt oder vielmehr verdüstert.» Csodálatos módon Schiller Lajos sok mással együtt ezt sem ösmeri Medea im Drama alter und neuer Zeit című értekezésében

szel elárulta Hephaistosnak, s azért most Medeának, a napisten unokájának, a rettenetes Hekate leányának kell lakolni. Ugyanis Aphrodite röpitette volt nyilát Medea szívébe, ugyanő röpitette most nyilát Iason szívébe, szerelemre gyulasztván Kreusa iránt.

De Klinger nem csak a végzetet lépteti fel, hanem szüire hozza a rettenetes Hekatét illetve csak szózatát és az Eumenidákat is, még pedig az előbbi, mint a boszura és gyermekek meggyilkolására biztatót, serkentőt, szóval értelmi bűnszerzőt; az utóbbiakat mint boszuló daemonokat, a kik szépen megosztzkodnak a prédán, Alekto áldozatául ejtvén el Kreont, Megaira Kreusat, Tisiphone Iasont. Medea, mint isteni ivadék, sárkány-szekerén ez úttal elkerülte sorsát. az ő lakolása a második darab számára (Medea auf dem Kaukasos) van fentartva.

Az eddig szokásos személyek közül szerencsésen elhagyta Aegeust.

De nézzük az egyes személyek jellemét!

Medea az ő egész gonoszságában és rettenetességében van feltüntetve, egészen úgy, a mint Seneca és Corneille festették, sőt — azt hiszem nem hibázom, ha azt állítom — még gonoszabbnak, még rettenetesebbnek. Nem csak hogy Klinger szerint is mind azt elkövette, a mit a régi mondák alapján Seneca és Corneille róla elmondanak, nemcsak, hogy itt is dicsekszik tetteivel és hatalmas a varázslásban, hanem azon kívül valóságos kegyetlenséggel és kedvtellessel gyötri fenyegetéseivel a szegény Kreusat, varázs hatalmát pedig már pusztá tekintetével és szavával is gyakorolja, például a mikor elveszi az eszét azoknak, a kiket Iason a gyermekek után küldött. Hogy ezt a szörnyet Görögországban sehol sem türték, hogy mindeütt utálat és félelem tárgya volt, értjük; de nem értjük miért kellett Hekate segítségéhez fordulni, hogy a végzetes tette serkentse, a mikor saját lelkében már elége meg volt érve a sötét gondolat.

Iason egy nagy rejtély, vagy ha ennek elősmerni nem akarjuk, a szó legszorosabb értelmében jellemtelen ember, a ki magát ugyan szerencsétlen áldozatnak tartja és hirdeti, de a ki hűtlenségét és hátlanságát hazudsággal tetézi. Kreonnak azt mondja, hogy Medeát soha sem szerette, hanem varázshatalmának áldozata, hogy irtózik a bűbajos gonosztól, hogy hozzá hasonló, földi származású nő szerelmére vágyik, egy szóval, hogy ő szerencsétlen, csalódott teremtés, a kit az a végzet is sújt, hogy dicsőségét, életét olyan nőnek köszöni,

a kinek hálás nem lehet s a kit elhagyni fél. Magának nincs bátorsága Medeával szakítani, hanem Kreont biztatja: távolítsa el Medeát Korintheból, a kit ő nem követhet, mert érez kötelék fűzi Korinthez, t. i. Kreusa iránti szerelme.¹⁾ De nem folytatom tovább. Elöttem Klinger Iasona rejtély. Sehogy sem tudom magamnak megfejteni: minőnek képzelte tehát a szerző maga a darab hőségét? Vagy talán épen a chameleon természetben van a jelleme?

Kreon jó öreg király, a kit csupa gondoskodása ront meg. Medeát száműzi, mert fél tőle; mert félti népét és országát a jós jelekben hirdetett véstől. Ezzel megszegi a vendég jogot. Mert megint országa iránti gondoskodásból Iasont vejének választja, bűnrészes Iason hűtlenségében. Alekto legalább azt mondja: azért lakolsz, mert „Du brachst das Gastrecht und reistert zum Verbrechen.“ Szép, szép, csak hogy a darab elején hallottuk, hogy mindennek az oka a végzet!

Kreusa, a szegény szende szerelmes leány ártatlanul szenved. Tehet ő róla, hogy szerelmes? Hisz váltig kéri a darab elején Aphroditét adja vissza szive nyugalma. Igaz, tudja hogy Iason nő, de épen azért kéri az istennőt verje ki őt eszéből, mert fél a rettenetes Medeától. Szegény! Milyen halálos félelmet áll ki Medeával való találkozása alkalmával. Jóságáért abban a jutalomban részesül, hogy minden kínlás nélkül szörnyet hal az Eumenidák látására, a kik megmondják miért hal meg Iason, miért Kreon, de nem mondják meg miért hal meg Kreusa. Magok sem tudják talán, hogy csak azért, mert a mondában úgy áll.

A gyermekeknek nagy szerep jutott osztályrészül, de — úgy látszik — Klinger nem volt egészen tisztában, mikép használja fel. A gyermekek egyaránt vonzódnak Kreusához és szeretik anyjukat. Mi bírja tehát Medeát arra, hogy gyermekeit megölje? Sárkány-fogatán el vihette volna. Hisz olyan hatalmas, hogy még az Eumenidák sem bírnak vele, az isteni származásu daemonnal. A gyermekek sem idegenkedtek tőle! Tulajdonkép nem is Medea öli meg, hanem anyje Hekate boszúából Absyrthusért.

¹⁾ Medeának pedig azt mondja: „Mein Ruhm, mein Vaterland trennen mich von dir. Der Riss ist furchtbar, er muss sein und löste sich durch mein Leben.“